

KIS-576 – Al. Retention, Protention e preder Husserl

(GE – 15 04 98)

[E dibenn an notenn e kaver : 1° addisplegoù war dermenoù kalvezel 'zo galvet dre ur *, renket hervez urzh al lizherenneg, 2° roll an oberennoù daveet dezho dre ur berradur.]

En notenn-mañ e klaskin plediñ gant ar c'heñverioù amzerel etre merzhout ha merzhed evel m'o saveler dre lies diskiblezh, adalek ar Vevoniezh betek an Anadennoiezh — lakaet er-maez ar Fizik : a-gostez e lezin da skouer an dislank muzuliet e bloaziadoù luc'h etre un darvoud en oabl hag an denaout¹ anezhañ. Kentoc'h eget argerzhañ dre vont a ziskiblezh da ziskiblezh, e rannin an degouezhioù e daou rumm : ar re a studier o soliañ war roadennoù kemmesk an emouezañ hag ar c'hantouezañ, ar re a studier o taveiñ d'an emouezañ nemetken.

SOLIAÑ WAR ROADENNOU KEMMESK

Emaomp amañ e domanioù ar Vevoniezh hag ar Vredoniezh a dremenin hep o dispartiañ pa na ve ken dre benn ma rank an arseller ober stad en e zezrevelloù eus dezrevelloù ar gouzrec'h arsellet.

AN DIANLOUC'H

Pa bar ur vammenn c'houlou kreñv dirak hon daoulagad e talc'homp da welout e-doug un nebeut munutennoù an neuz c'houlaouek anezhi evel pa vije louc'het en hon luc'hsaeoù. An anadenn a anver Br. *dianlun*, Gl. *post-image*, Sz. *after-image*. Anadennoù heñvel a stader e par ar skiantennoù all : e-keñver ar c'hleved da skouer e komzer eus Br. *dianson*, h.a. Kinnig a ran an anvad rumm Br. *dianlouc'h*. Un anadenn hanlec'hiet en organ ar skiantenn eo an dianlouc'h ha displegadus eo e wikefre dre ar Vevgimiezh.

¹ Sl. KIS-277, La-08, pp. 135 hh.

Gant al lagadourion e vez dedalvezet anadenn an dianlun da zeznaouiñ ha da brederiañ ar bouc'hwel* (Gl. *amblyopie*) ha migenglot al luc'hsaeoù (Gl. *correspondance rétinienne anormale*) ; prouad an dianlun (Gl. *test de la post-image*, Sz. *after-image test*) a c'hoarvez a zec'han pep a zianlun en daou lagad, an eil a-zremm, egile a-zerc'h hag a studiañ kenaoz an daou evel m'en merzh ar gouzrec'h.

AN ANNALC'H

Un dislank amzerel oc'h engwerc'hañ, n'eo mui un organ skiantennel trobarzh evel en dianlouc'h, met arc'hwelioù an nerveg eo an *annalc'h* (Gl. *persistence*, Sz. *persistence*, *lag*). C'hoarvezout a ra eus dreistpad berr un eraezad goude ma'z eo paouezet ar c'hentrigad en dec'han. Lakaet e vez war wel gant ar fiñvskeudennerezh : ul lerc'hiad arskarek a skeudenoù difiñv bannet en talm a 24 dre eilenn a vez merzhet evel ur skeudenn fiñv kendalc'hek dre ma pad c'hoazh annalc'h pep skeudenn d'ar pred ma lez he lec'h gant ar skeudenn da heul. Evel a inteter, emañ anadenn an annalc'h a-c'haoliad war Vevoniezh ha Bredoniezh.

AN DEZALC'H

Ar Vredoniezh, an Diougonerezh hag ivez al lavar pemdez a ra anv eus an anadennoù kemplezh ha liesseurt a c'haller deskrivañ dre vras evel ar mirout er bred eus roudoù an darvoudoù bet anavezet gant ar gouzrec'h ha pa ve ar re-mañ c'hoarvezet er bed diavaez, en e spered pe en e realezh, ha pa vent bet oberiat pe c'houzañvat, erfin ha pa vent bet emouez pe anemouez. Va fal n'eo ket boulc'hañ amañ ur renabl nag ur studi anezho met chom hepken er par hollek o klotañ gant an despizadur engronnus : “mirout er bred roudoù darvoudoù”. Merkomp e chom fiñvus eus ur yezh d'unan all, eus un amzer d'unan all hag ivez eus un aozer d'unan all an hanc'herieg oc'h aroueziañ ar par hollek-se : Gl. *mémorisation*, *conservation*, *rétenion* ; *apprentissage*, *acquisition d'une habitude*, h.a., Al. *Behalten*, *Retention*, *Zurückhaltung*, *Gedächtniseinprägung* ; *Lernen*, *Aneignung*, *Gewöhnen*, h.a. Va mennoz eo reiñ an anvad hollek o tereout ouzh an despizadur roet amañ a-zioc'h. Kinnig a ran ober gant Br. *dezalc'h* pao. & g. da aroueziañ an holl vodoù erdalet gantañ.

O vezañ m'emañ an termen Al. *Retention* (Gl. *rétenion*) lodek e titl an notenn-mañ, merkomp e talvez er Vredoniezh kement hag "an derc'hel koun a", aozerion 'zo o strishaat ar c'hemeradur da viridigezh anemouez ar boazioù, aozerion all d'an amzer ma pad ur boaz ur wech kemeret.

SOLIAÑ WAR ROADENNOU AN EMOUEZAÑ NEMETKEN

Emaomp amañ e domani an Anadennonniezh. Kent mont d'ar c'heñverioù amzerel etre merzhout ha merzhed eo dav reiñ un alberz eus savlec'hiadur ar merzhout e prederouriezh HUSSERL.

Maezienn an Anadennonniezh zo an emouezañ. Blein ar vaezienn eo ar me, n'eo ket me ar Vredonniezh, pe me kantouezel, maoliet e darvezadur e stadoù hag e wezhioù, met ar me didennet dioutañ hag oc'h emouezañ outañ, an *ego* rener da *cogito* DESCARTES pe *ego trehontel*¹ (Al. *transzendentales Ich*) : an Anadennonniezh zo un egologiezh, ur veoniezh. Tra m'emañ troet an emouezañ kantouezel ouzh ar werc'helezh naturel, ar bed, emañ an emouezañ trehontel troet ouzh maezienn an emouezañ kantouezel goude lakaat ar bed etre krommelloù (Al. *Einklammerung*), hevelep didenn o vezañ an “diren anadennoniel” (Al. *Reduktion*) a ra HUSSERL anezhañ c'hoazh an *epochv*. An emouezañ zo bepred emouezañ ouzh ur pezh* bennak ; da arouezñ gwezhioù an emouezañ, an nadiñ² (Al. *Anschauung, Intuition*), e ra ivez gant al latin skolastek *intentio* (Al. *Intentio, Intention*, Br. *ambredañ*³) hag ar gresianeg *nohysi*” (Al. *Noesis*, Br. *ergorañ, noeziz*)⁴. Da bep ergorañ ez eus ur c'hendavead (Al. *Korrelat*), an *ergorad* (pe *noema*, Al. *Noema*), enmanus da vaezienn an emouezañ. En eneb, an dra er bed, trehontus d'an emouezañ, zo anezhañ ur *gourzhergor*⁴ pe, eeunoc'h, un *ergorenn* (*ved*) (Al. *Gegenstand*)

)
⁵. Gwezhiañ andoniek (Al. *originär*) an emouezañ eo ar *merzhout* (Al. *Wahrnehmung*), eleze anc'havaelañ* (Al. *erfassen*) an dra en tu-hont da vaezienn an emouezañ dre amparañ e noema e-barzh ar vaezienn. Pennañ naouuster ar merzhout eo e c'hoarvez dre un heuliad *diskeudoù* (Al. *Abschattungen*)⁶, gwezhioù emouezañ o reiñ lerc'h ouzh lerc'h modoù anadiñ (Al. *erscheinen*) an dra o vont a-gendod d'ober e noema. Gwezhiaoù* modekaet eus ar merzhout eo ar c'hounañ, an dec'hmegañ, an derc'hennañ, h.a., o reiñ an dra nann e kement ha henn, dre *gantvout*

¹ Sl. KIS-347, La-09, pp. 13-14. Neuennus e chom tachennoù arver Br. *ego* ha *me*, hemañ o kaout an erdal hollekañ ; gantañ e reer hogos bepred er Vredonniezh, endra vez arveret *ego* er Brederouriezh dreist-holl.

² Sl. KIS-054, La-04, pp. 28 hh. ; KIS-064, id., pp. 46 hh. ; KIS-091, La-05, p. 66.

³ Sl. KIS-346, La-08, pp. 343 hh.

⁴ Sl. ABANNA, “Tri modekadur ar c'hrediñ hervez Husserl”, La-01, pp. 63 hh. ; KIS-467, La-10, pp. 236, 238, 241.

⁵ Sl. KIS-061, -062, -063, La-04, pp. 40 hh.

⁶ Sl. “Goudenotenn”, La-08, p. 516.

(Al. *Gegenwärtigung*) evel ma ra ar merzhout, met dre un eñvorenn, un dec'hmegenn, ur poltred, h.a., lavarout a ra HUSSERL : dre *argantvout* (Al. *Vergegenwärtigung*)

)

1.

“E se, ar merzhadoù tra zo buhezadoù andoniek e-keñver an holl gounadoù, argantveziadoù dec'hmegañ, h.a. Ken andoniek int ha ma c'hell buhezadoù louer bezañ. E gwir, p'o deseller dik, n'eus en o leunded louer nemet ur c'houlz anezho a ve andoniek glez, hogen na baouez ket ivez a ziverañ diastal : lankad ar bremañ bev.”

“So sind Dingwahrnehmungen originäre Erlebnisse in Relation zu allen Erinnerungen, Phantasievergegenwärtigungen usw. Sie sind so originär, wie konkrete Erlebnisse es überhaupt sein können. Denn genau betrachtet haben sie in ihrer Konkretion nur eine, aber immerfort eine kontinuierlich fließende absolut originäre Phase, das Moment des lebendigen Jetzt” (*Ideen I*, § 78 [159-150] {tr. gl. RICŒUR, p. 255}).

E dalc'h strizh an amzerelezh emañ enta ar merzhout : roet e vez an dra d'an emouezañ, nann en un taol ha klok, met dre ziskeudoù ha bepred diglok ; eus ar maen a zalc'han e'm dorn ne anad din nemet un tu, met dre e dreiñ e tizoloan an tuioù all. Koulskoude diwar ar sellout kentañ, an nadiñ kentañ, emañ ar maen *erouez*¹ din en e bezh, evidon da welout un darn anezhañ hepken. Ober a ran gant Br. *erouez*, nann gant *kantveziat* (Al. *gegenwärtig*), rak ne gantvezan ent rik nemet an darn troet ouzhin. Evit dec'havaeladur an darnoù all e komz HUSSERL eus “*eine Art des Mitgegenwärtigmachens*” hag a *Appräsentation* (C. M., § 50) — termenoù troet gant Didier FRANCK dre Gl. *co-présentation*, *comprésentation*, *apprésentation* (Br. *kengantvout*, *degantvout*). “An emouezañ roüs andoniek ouzh ar c'horf a vez dre ret skejet etre kentael hag eilvedel, etre kantvout a-gentandon (*ursprünglich*) ha kantvout a-zianandon (*nachsprünglich*)” (*Husserliana*, Bd. XIII, p. 26).

“Eus ar c'horf a verzhan n'eus roet din ent peurandoniek nemet an tal a zo dirak va daoulagad. Eñ hepken zo kantveziat din. Padal, ned eo ket un darn eus gorreenn ar c'horf a zo merzhet met ar c'horf tre e unan. « Petra a dalvez se ? Talvout a ra : ar c'horf a emro (evel ma voazian lavarout) e kement hag erouez 'en e

¹ Sl. KIS-068, La-04, pp. 52-53.

greud', emañ ent andoniek dirak va daoulagad ha nann kounet pe argantvezet » (Husserliana, Bd. XIII, p. 25). Aleno e ranker diforc'hekaat an andoniegezh en andoniegezh kentael (an anadat) hag eilvedel (an dizanadat, ar c'hengantveziat, an degantveziat). Hevelep diforc'hekaat ne zeu ket koulskoude da zispenn an andoniegezh en he gwrienn, pa c'hell dre bennaenn kement a zo kengantveziat dont da gantveziat, an tal disgwel dont da hewel. ”

“Du corps que je perçois ne m'est donné en pleine originalité que la face que j'ai sous les yeux. Elle seule est impressionnellement présente. Néanmoins, ce n'est pas simplement un fragment de la surface du corps qui est perçu, mais bien le corps lui-même. « Qu'est-ce que cela signifie ? Cela signifie : le corps se donne (comme j'ai l'habitude de m'exprimer) en tant que présent 'en chair', il est originairement devant mes yeux et non remémoré ou re-présenté » (Husserliana, Bd. XIII, p. 25). Il devient alors nécessaire de différencier l'originalité en originalité primaire (l'apparaissant) et secondaire (le non-apparaissant, le comprésenté, l'apprésenté). Cette distinction ne vient cependant pas détruire en sa racine l'originalité, tout ce qui est co-présent pouvant, en principe, devenir présent, la face cachée, manifeste” (Didier FRANCK, *Chair et Corps*, pp. 120-121).

E daou zoare enta emañ ar merzhout o tistremen ar c'hantvout : evel kendodiñ diskeudoù (dedaolet gant pep a wezh kantvout er ster strizh), evel kenaozañ gwezhioù kantvout (nadiñ an darn hewel eus an dra) ha degantvout (derc'hennañ an darnoù disgwel). Un trede distremen ez eus, lakaet gant HUSSERL er renk kentañ, e gwir e gwrienn an daou all. Gwelet hon eus e c'hoarvez an diren anadennoniel dre berzh ma taol ar me un eil sell ouzh e vuhezañ : an *dasselliñ* (Al. *Reflexion*) eo. Hogen ne c'hell bezañ eus an dasselliñ nemet mar dreistpad a-walc'h “bremañ bev” ar merzhout evit ma c'hallfe ar me emzilugañ dioutañ d'e gemer da ergorenn ; an kez dreistpadout ma paouez ar merzhout a vezañ merzhout frank hep bezañ c'hoazh kounañ frank, ma'z eo c'hoazh enta nadiñ kentizhek hep bezañ tre kantvout strizh ken, a ra HUSSERL anezhañ an *drektennañ* (Al. *Retention*) pe *kounañ kentael, keinedrec'hiñ** (Al. *Nacherinnerung*) — e kemm ouzh an *dazedrec'hiñ** (Al. *Wiedererinnerung*) a zo ar *c'hounañ frank*, an *eñvoriñ*. Heñvel dra e teskriv, a-gemparzh d'an *drektennañ*, ar *raktennañ* (Al. *Protention*) pe *taledrec'hiñ** (Al. *Vorerinnerung*) pe c'hoazh *gortoz ragarvezus* (Al. *vorblickende Erwartung*) — lakaet e kemm ouzh an *daredrec'hiñ** a zo derc'hennañ an dazont (war a hañval e ra an aozer amañ adarre gant *Vorerinnerung*). Meur a wech e pouez HUSSERL war ar poent-mañ : anez hevelep dreistpadout, hevelep drektennañ, e vije dic'hallus an diren anadennoniel.

“Pep me a vuhez e vuhezadoù hag er re-mañ ez eus gronnet a bep seurt elfennoù gwerc'hek hag ambredel. O buhezañ a ra ; se ne dalvez ket : o derc'hel a ra « dindan e selloù », int ha kement a zo gronnet enno, hag o anc'havaelañ* e mod ar c'hantouezañ enmanus pe un nadiñ pe un derc'hañ enmanus all. Nep buhezañ na gouezh ket dindan ar selloù a c'hell dre ur c'hallusted derc'hek, bezañ « sellet » d'e dro ; dezhañ e turc'ha un dasselliñ eus ar me ha dont a ra da ergorenn evit ar me. [...] An dasselladennoù zo buhezadoù d'o zro hag a c'hell e kement ha henn talvout da zanvez evit dasselladennoù nevez, ha se hep termen, hervez un hollegezh diazezet er bennaenn.

“Ar buhezañ, buhez et werc'hek d'un ampoent lavaret, a emro, d'ar pred ma vez o kouezhañ dindan an dassell, evel buhez e gwir, evel o revout* « bremañ » ; n'eo ket echu ; emreiñ a ra ivez evel ur pezh bennak a zo dres o paouez revout ha, e kement ma oa ansellet, ez emro evel henn end-eeun, evel o vezañ revezet hep bezañ dassellet. E stern an emzalc'h naturel e hañval dimp bezañ rez d'ar reiz*, hep m'hor befe prederiet war ar c'hraf, ne revez ket ar buhezadoù hepken pa vezomp troet outo ha m'o anc'havaelomp* e ser ur gantouezadenn enmanus ; krediñ a reomp e revezent ent werc'hel, edont buhez et werc'hel ganimp, mar bezomp, en ampoent an dasselliñ enmanus, « emouez c'hoazh » outo e-barzh an drektennañ (ar c'hounañ « kentael ») evel « dres o paouez » revout.

“[...] An hevelep dezrann a dalvez, mar chomomp gant ar savboent naturel eeunek, evit an taledrec'hiñ*, evit ar gortoz ragarvezus. Met da gentañ penn e sav amañ argraf ar « raktennañ » kentizhek (a c'hallfemp lavarout) a zo gourzhtu dik an drektennañ kentizhek ha, da heul, argraf ar daredrec'hiñ* oc'h argantvout en un doare disheñvel glez, oc'h eiltaoliñ* e ster kewer ar ger hag a zo gourzhtu an dazedrec'hiñ*.”

“Jedes Ich erlebt seine Erlebnisse, und in diesen ist mancherlei reell und intentional beschlossen. Es erlebt sie, das besagt nicht, es hat sie und das in ihnen Beschlossene « im Blicke » und erfaßt sie in der Weise immanenter Erfahrung oder einer sonstigen immanenten Anschauung und Vorstellung. Jedes Erlebnis, das nicht im Blicke ist, kann nach idealer Möglichkeit zum « erblickten » werden, eine Reflexion des Ich richtet sich darauf, es wird nun zum Objekt für das Ich. [...] Die Reflexionen sind abermals Erlebnisse und können als solche Substrate neuer Reflexionen werden, und so in infinitum, in prinzipieller Allgemeinheit.

“Das jeweilig wirklich erlebte Erlebnis gibt sich, neu in den reflektierenden Blick tretend, als wirklich erlebtes, als « jetzt » seiend ; aber nicht nur das, es gibt sich auch als soeben gewesen seiend, und sofern es unerblicktes war, eben als solches, als unreflektiert gewesenenes. In der

natürlichen Einstellung gilt es uns, ohne daß wir uns darüber Gedanken machten, als Selbstverständlichkeit, daß Erlebnisse nicht nur sind, wenn wir ihnen zugewendet sind und sie in immanenter Erfahrung erfassen ; und daß sie wirklich waren, und zwar wirklich von uns erlebte waren, wenn sie in der immanenten Reflexion innerhalb der Retention (des « primäre » Erinnerung) als « soeben » gewesene « noch bewußt » sind.

“[...] Eben dasselbe gilt nach der naiv-natürlichen Ansicht hinsichtlich der Vorerinnerung, der vorblickenden Erwartung. Zunächst kommt da in Frage die unmittelbare « Protention » (wie wir sage könnten), das genaue Gegenstück zur unmittelbaren Retention, und dann die ganz anders vergegenwärtigende, die im eigentlicheren Sinne reproduzierende Vorerinnerung, die das Gegenstück ist der Wiedererinnerung” (*Ideen I*, § 77 [145] {tr. gl. RICŒUR, pp. 247-248}).

Didier FRANCK a lak war wel diouzh un tu tastornadurioù HUSSERL en e striv da zespizañ ar c'heñverioù etre ar merzhout hag an amzer, diouzh an tu all an diaester bras ouzh bras en devoe o terc'hel ar me trehontel evel blein tralenat eus e anadennoniezh.

“Diwar an derou en deus an dasselliñ ur ster amzerel. Ar buhezañ dassellus ha roüs zo dezhañ dre ret goulerc'h e-keñver ar buhezañ roet ha dassellet. Anez hevelep goulerc'h ne c'hallfe dre vras bezañ diraez ebet en orin, anez hevelep goulerc'h, anvet drektennañ (Al. Retention) gant Husserl, ne oufe ket an emouezañ mont da ergorenn nag an anadennoniezh diwanañ evel skiant. An drektennañ en deus da zisoc'h ivez un disfaout er me (Al. Ichspaltung) a c'haller, ur wech graet an diren, deskrivañ evel henn : ar me bedat, engwezhiet er bed, ne naou evel henn nemet d'ar me trehontel pa lez ar bed da dalvout evel noema. [...] Ar pezh a unela a-benn ar fin an daou me, evit Husserl, eo ensav olañ ar bremañ bev : « ... er bremañ bev emañ o kenvezout ar me dizoublet ha gwezh dizoublet ar me » (Erste Phil. II, tr. gl. KELKEL, p. 126). Ar raktennañ a rank neuze chom hep darallañ¹ ar bremañ bev, a se bezañ ur merzhout. War ar c'hraf krennus-mañ e vrall Husserl : gwech, o kevenebiñ ar merzhout evel gwezh emreiñ hag an derc'hennañ, e ra eus ar raktennañ ur merzhout : « Hogen, mar anvomp merzhout ar gwezh ma sez pep orin, ar gwezh oc'h amparañ ent andoniek, neuze ar c'hounañ kentael zo merzhout. Rak er c'hounañ kentael hepken eo e welomp an tremened, ennañ hepken e vez amparet an tremened, ha se nann dre*

¹ Sl. KIS-467, La-10, pp. 238, 241.

un argantvout met en eneb dre ur c'hantvout » (V. P. Z., tr. gl. DUSSORT, p. 58) ; gwech, o tezhannañ ar merzhout evel kantvout, e tod ar raktennañ evel kontrol d'ar merzhout : « Mar lakaomp bremañ a-geñver an termen merzhout gant an diforc'hioù en doareoù o deus an ergorennoù amzerel da emreiñ, emañ keveneb ar merzhout neuze er c'hounañ kentael hag er gortoz kentael (drektennañ ha raktennañ) o tont tre war al leurenn amañ, e doare ma tremen merzhout hag anverzhout an eil en egile dizehan » (V. P. Z., id., p.56) ».

“La réflexion a, d'entrée de jeu, un sens temporel. Le vécu réfléchissant et donateur est nécessairement en retard sur le vécu donné et réfléchi. Sans ce retard, aucun accès à l'origine en général ne serait possible, sans ce retard que Husserl nomme rétention, la conscience ne saurait être prise pour objet et la phénoménologie comme science voir le jour. Mais elle a aussi pour effet un clivage de l'*ego* qui, sous réduction, se laisse ainsi décrire : l'*ego* mondain, intéressé au monde, n'apparaît comme tel qu'à l'*ego* transcendantal qui laisse valoir le monde comme noème. [...] Ce qui, pour Husserl, unifie en dernier lieu ces *ego*, c'est l'instance ultime du présent vivant : « ... dans le présent vivant j'ai en coexistence le moi dédoublé et l'acte dédoublé du moi » (*Erste Phil. II*, tr. gl. KELKEL, p. 126). Il est alors nécessaire que la rétention n'altère pas le présent vivant, qu'elle soit une perception. Sur ce point décisif, Husserl oscille : tantôt, en opposant la perception comme acte auto-donateur à la reproduction, il fait de la rétention une perception : « Mais, si nous nommons perception l'acte en qui réside toute origine, l'acte qui constitue originellement, alors le souvenir primaire est perception. Car c'est seulement dans le souvenir primaire que nous voyons le passé, c'est seulement en lui que se constitue le passé, et ce non pas de façon représentative mais au contraire présentative » (V. P. Z., tr. gl. DUSSORT, p. 58) ; tantôt, analysant la perception comme présentation, il pose la rétention comme contraire de la perception : « Si nous mettons à présent en rapport le terme de perception avec les différences dans les façons de se donner qu'ont les objets temporels, l'opposé de la perception est alors le souvenir primaire et l'attente primaire (rétention et protention), qui entrent ici en scène, en sorte que perception et non-perception passent continûment l'une dans l'autre » (V. P. Z., id., p. 56)” (Didier FRANCK, id., pp. 39-40).

Pouez dreist a lak HUSSERL gant ar pezh a ra anezhañ ar “bremañ bev”, eleze an ampoent ma emañ an emouezañ unanet leun dre ar merzhout gant an dra trehontus dezhañ. Evel ma anzave e unan e save diaesterioù ramzel dirak e gammedoù. Da gentañ ez eus ur meni dislavar en termenoù, rak mard eo an dra trehontus d'an emouezañ, penaos e c'hell an emouezañ emunanin gantañ ? D'an eil, daoust ha n'eus

ket un neuz a zic'hallusted gant keal ar “bremañ bev” ? Ha ne intenter ket ar *bremañ* evel ur poent goubar eus an amzerelezh o sankañ dizehan e neant an tremened endra zifluk ur poent *bremañ* nevez eus neant an dazoned ? Mard eo *bev* ar bremañ, kentañ perzh entalet eo bezañ *louer*. Petra enta a bourchas louereded d'ar bremañ ?

Kentañ sklaeriadur eo hemañ : ar merzhout ned eo ket ur gwezh poentek en amzerelezh. En eneb, merzhout an dra zo an disoc'h diouzh ur c'hendodiñ, diouzh ar brochennat a ra ar “bremañ bev” war stamm an diskeudoù dedaolet gant ar gwezhioù kantvout kenheuilh. Al leterc'had a ro dimp an dro da grennañ e div linennad an deskivadur a ra HUSSERL eus luniadur ar merzhout — luniadur deskriñ, rak ne ra ket reiz war dialusk ar c'hendodiñ na war an arvezioù *bremañ* na *bev* anezhañ.

Ur perzh all eus ar merzhout eo ez ampar an dra en e louereded dre zic'hlanñ eus ar c'hantvout eeun, e verket hon eus, diwar-bouez ar c'hengantvout, an degantvout. Ha bastus eo an displegadur a ro HUSSERL d'an devoud dre lakadenn ar bongoliñ (*Urdoxa*)¹ : “An dodañ bed zo ur c'hredañ ? Krediñ ez eus eus an dra a rafe dimp e zodiñ en e louereded dre glokaat ar c'hantvezioù dre zegantvout an tuioù disgwel, ankantvezet anezhañ.

Erfin, gant kealioù an drektenañ hag ar raktennañ, e tiskouez HUSSERL ar merzhout o trevonnañ poentegezh ar c'hantvout eeun, e ro d'ar “bremañ bev” e zremm wirion nad eo ket hini ar vevn c'houbar ha dibad a zeskriver diwar skañv : c'hoarvezout a ra ar merzhout eus ur meni forc'h tribiz, kendod a dri *edrec'hiñ** oc'h anc'havaelañ* en ur ser pezh a zo dres o revout (*edrec'hiñ* kantvoudek, *kantedrec'hiñ**), pezh a zo o paouez revout (*keinedrec'hiñ**) ha pezh a zo o vont da revout (*taledrec'hiñ**).

An aters o sevel eo hemañ : ha deskivadur ar vaezienn anadennoniel amparet evel gwerc'helezh hollel a bourchas an araezioù d'ober reiz war ar merzhout en e louereded ? Hag ar “bremañ bev” ne ve ket ur blein andireadus da vlein ar me trehontel ? HUSSERL en deus strivet kadarn da azderc'hel an Anadennoniezh evel derc'helouriezh trehontel (Al. *transzendentaler Idealismus*). E gendalc'herion, MERLEAU-PONTY ha Didier FRANCK, o deus klasket saveteiñ an diskiblezh oc'h emzizober eus an emunanegzh (Al. *Solipsismus*) m'he c'hondaon an diren trehontel. Ar reizad danzeet gant MERLEAU-PONTY e dibenn e

¹ Sl. KIS-501, La-10, pp. 396 hh.

remzad, *la chair*¹, an titl roet gant Didier FRANCK d'e levr, *Chair et Corps*, a ziskouez a-walc'h durc'hadur o holc'hoù : “e diagent” an emouezañ ez eus “ur pezh

*

” nad eo ket an emouezañ evit amparañ, emañ en eneb en e zalc'h, a gevaraez ouzhpenn se digeriñ an un hent da liested ar meoù, d'an *ego* koulz ha d'an *alter ego*, embreg hemañ a zo bet a-hed ar wech *karrezadur ar c'helc'h* evit an Anadennoniezh.

ADDISPLEGOU WAR DERMENOU KALVEZEL 'ZO

[Etre sonnelloù emañ niverenn ar pajennoù en destenn.]

Br. **anc'havaelañ** [80, 83, 87]. E-kichen Al. *Auffassung* (Br. *dec'havaelañ*, Gl. *appréhension* — sl. KIS-469, La-10, pp. 252 hh.) intentet evel arc'hwel hollek eus an emouezañ, eleze evel mont eus an ergorañ d'an ergorad, e ra HUSSERL gant Al. *Erfassen, Erfassung* (Br. *anc'havaelañ*, Gl. *saisie*) evel damheñvelster pa venn reiñ pouez da grap an emouezañ war e ergorennoù, er merzhout da skouer — en degouezh-mañ e ra ivez gant Al. *Ergreifen*.

Br. **bouc'hwel** g. [79]. “Koll darnel pe geñverel ar gweled hep naoued dinoadus en daoulagad. Da ziforc'hiñ diouzh ar steuzwel (Gl. *amaurose*) a zo koll hollel ar gweled.” (GEVE.ms.)

Br. **daredrec'hiñ** [83]. Sl. *edrec'hiñ*.

Br. **dazedrec'hiñ** [82, 83]. Sl. *edrec'hiñ*.

Br. **edrec'hiñ** [87] (kv. Kb. *edrych* "to look, view, observe, watch, beware of") a ginnigan degas e hanc'herieg an emouezañ da spisaat e arvezioù e-keñver amzerelezh. Er c'heñver-se en deus an alamaneg deveret diwar *Erinnerung* en ur ziverkañ dioutañ keal an eñvorin : enebin a ra *Nacherinnerung*, drektenañ, “kounañ” kentael, lankad eus ar merzhout, ouzh *Wiedererinnerung*, eñvorin ent strizh, eleze derc'hennañ an tremened, ha lakaat a-gemparzh *Vorerinnerung*, diouzh un tu raktennañ, lankad eus ar merzhout, diouzh an tu all derc'hennañ an dazont. Br. *edrec'hiñ* a lakaan da gevatal da *Erinnerung* en arver anadennoniel-se. Diwarnañ e teveran : *keinedrec'hiñ*, lankad drektennat eus ar merzhout, *dazedrec'hiñ* "degas da gown", modekadur (sl. La-01,

¹ Sl. “Keal ar c'hreud e preder Merleau-Ponty”, KIS-524, La-11, pp. 115 hh.

p. 68), *taledrec'hiñ*, lankad raktennat eus ar merzhout, *daredrec'hiñ* "derc'hennañ an dazont", modekadur. Ouzhpennañ a ran : *kantedrec'hiñ*, lankad "kreiz" ar merzhout, kantvout strizh e kement ha ma'z eo "lankad ar bremañ bev", an hini nemetañ "a ve andoniek glez" (sl. p. 81 a-zioc'h).

Br. **eiltaoliñ** [83]. E meur a lec'h e ra HUSSERL eus *Reproduktion, reproduzieren* "reiñ un eiltaol, un derc'henn eus ur pezh orin" kensterioù da *Vergegenwärtigung, vergegenwärtigen* "argantvout"; alese e kredan reiñ *eiltaoliñ, derc'hennañ* da gevatalioù brezhonek dezho.

Br. **gwezhiaoù** ls. [81]. Kinnig a ran furmiñ en *-aoù* liester ar pennanor pennañvaet dre *-añ*, evel ma skriver endeo *dimeziñ* g., ls. : *dimezioù*. Un hent all da bennañvaet ha da gaout al liester eo raklakaat ar pa. *gwezh(ioù)* dirak ar pennañvaet, sk. : *gwezhioù kantvout* (sl. p. 82 a-zioc'h).

Br. **kantedrec'hiñ** [87]. Sl. *edrec'hiñ*.

Br. **keinedrec'hiñ** [82, 87]. Sl. *edrec'hiñ*.

Br. **naouiñ** [85]. Tra ma'z eo strishaet steriegezh *anadiñ* dre e geñver ouzh *anadenn*, e van hegersoc'h e zamheñvelster *naouiñ*. Gwell enta, ac'hoel en Anadennoiezh, rekouriñ da hemañ pa na reer ket anv a anadennoù, evel p. 85 pa'z eo ar *me* an divoud. (Sl. ivez KIS-467, La-10, pp. 238, 242, KIS-501, id., pp. 397 n.¹, 400).

Br. **pezh** g. [80, 87]. E kemperzhioù 'zo ma ve forc'hellek arverañ *tra*, en Anadennoiezh da skouer pa dec'her *tra* ur c'heal diazez, e kavan gwell ober gant *pezh*. E se, ken abred ha 1961 e reer gant *ur pezh bennak* pe *ur pezh* hepken (Al. *etwas*) — un hevelep troienn ned eo ket nevez er yezhoù predenek, kv. Kb. *peth bynnag* "whatever, whatsoever, anything".

Br. **revout** [83]. Gant *revout* ez eus ur c'hemeradur louerek, e kemm ouzh ster hollek, goubarekoc'h, *bezout* (sl. KIS-278, La-08, pp. 140-141).

Br. **rez d'ar meiz** [83], Al. *selbstverständlich* (sl. KIS-577, La-12, pp. 90 hh.)

Br. **taledrec'hiñ** [83, 87]. Sl. *edrec'hiñ*.

OBERENNOU MENEGET EN NOTENN

Didier FRANCK

Chair et Corps — Sur la phénoménologie de Husserl, Ed. de Minuit 1981.

Edmund HUSSERL

C. M. : Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge, displegadennoù graet er Sorbonne e 1929, embannet in *Husserliana I*, 1950, {tr. gl. G. PEIFFER & E. LEVINAS, *Méditations cartésiennes — Introduction à la phénoménologie*, Vrin 1931}.

Erste Phil. : Erste Philosophie (rummad kentelioù 1923-1924), {tr. gl.

A. L. KELKEL, *Philosophie première*, 1970-1972}.

Husserliana (Gesammelte Werke), embannadur oberennoù klok HUSSERL deraouet gant H. L. Van BREDA e 1950, Nijhoff.

Ideen I: Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie, Halle 1913, [an destenn alamanek ha niverennoù ar pajennoù zo re an embannadur kentañ] {tr. gl. P. Ricœur, *Idées directrices pour une phénoménologie*, Gallimard 1950}.

V. P. Z. : Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins (1904-1905), embannet gant M. HEIDEGGER e Halle 1928, {tr. gl. H. DUSSORT, *Leçons pour une phénoménologie de la conscience intime du temps*, PUF 1964}.